

La renda bàsica incondicional: una proposta racional per al segle XXI

Jordi Arcarons

Departament d'Econometria. Facultat d'Economia i Empresa Universitat de Barcelona

Daniel Raventós

Departament de Sociologia. Facultat d'Economia i Empresa Universitat de Barcelona

Lluís Torrens

Escola Superior de Comerç Internacional de Barcelona Universitat Pompeu Fabra

“Cada nova idea passa per tres fases. Primera: és una bogeria, no em faci perdre el temps. Segona: és possible, però no val la pena. Tercera: ja vaig dir des del principi que era una bona idea!”

Arthur C. Clarke

1.

Introducció

La proposta de la renda bàsica (RB), una assignació monetària incondicional a tota la població, es discuteix en diferents branques acadèmiques des de fa quatre dècades. Però des de fa aproximadament només una ha tingut una revitalització impressionant, passant de l'àmbit acadèmic al social i polític, com és evident que ha succeït a la nostra nació, Catalunya, i al Regne d'Espanya. També a d'altres parts d'Europa i del món (Raventós i Wark, 2015). Això és especialment cert des de l'inici de la crisi econòmica, a causa de les conseqüències que les polítiques econòmiques que suposadament havien de fer-hi front han tingut sobre la vida de la immensa majoria de població no rica.

L'RB, com qualsevol proposta social que pretengui estar ben fonamentada, ha de passar dos filtres i per aquest ordre: 1) es tracta d'una mesura justa?, 2) és viable tècnicament? Només si s'ha passat el primer filtre té sentit abordar el segon. Nosaltres aquí dedicarem una part de l'article al primer filtre, i una segona part més llarga, al segon.

2.

La justificació de l'RB

La conveniència, el possibilisme i la justícia d'un instrument com l'RB ha generat un important debat entre els principals corrents de la justícia contemporània: liberals i republicans. Així com no hi ha un consens acadèmic i polític sobre el concepte de *societat justa*, tampoc no hi és sobre altres conceptes i realitats com *societat lliure*, *societat democràtica* o similars. En aquest paper es justifica l'RB des de la perspectiva del republicanisme, que s'analiza des de tres enfocaments: el republicanisme històric (que, al seu torn, es divideix en democràtic i oligàrquic) i el neorepublicanisme acadèmic (per a una ampliació: Raventós, 2007).

El liberalisme polític neix a les Corts espanyoles de Cadis (1812) i després es difon pel món (Domènech, 2009, p. 7). Té, doncs, només dos segles de vida. El liberalisme acadèmic és una amalgama en la qual poden incloure's autors que políticament se situarien molt a la dreta, d'altres en el centre i, finalment, d'altres a l'esquerra més o menys moderada. Segons un dels liberals acadèmics destacats, el que tenen en comú totes aquestes variants acadèmiques és "una concepció que prohibeix [a l'Estat] tota jerarquia de les diverses concepcions de la vida bona que puguin trobar-se en la societat" (Van Parijs, 1991, p. 244).

El republicanisme històric té els orígens en l'Atenes del segle v abans de la nostra era.¹ Mentre que la tradició republicana oligàrquica sosté que els no-propietaris han de ser exclosos de la ciutadania, el republicanisme democràtic posa l'èmfasi en la necessitat d'assegurar els mitjans perquè tota la ciutadania sigui materialment independent. Ambdós corrents comparteixen la perspectiva que la " propietat " (els mitjans d'existència) és necessària per assolir la llibertat. El que diferencia ambdues formes és a qui ha d'incloure la llibertat. O els qui tenen propietat, en el cas de la variant oligàrquica, o tota la ciutadania, en el cas de la variant democràtica.²

El neorepublicanisme acadèmic, a causa de, entre d'altres, Quentin Skinner, J. G. A. Pocock i, potser especialment, Philip Pettit, dilueix la relació entre propietat i llibertat republicana. També queda diluïda la relació entre democràcia i propietat. Pettit raona la llibertat republicana com un concepte disposicional, en contrast amb la llibertat negativa liberal, que defineix la llibertat exclusivament com a no interferència.

- 1 Noms que s'han associat al republicanisme històric són, en la versió democràtico-plebea, Efiltes, Pericles, Protàgores o Demòcrit i, en la versió oligàrquica, Ciceró. Aristòtil té una posició crítica amb la versió democràtica, però no es pot considerar un defensor republicà oligàrquic.
- 2 El renaixement modern del republicanisme està relacionat, entre d'altres, amb Marsiglio de Pàdua, Maquiavel, Montesquieu, Locke, Rousseau, Kant, Adam Smith, Jefferson, Madison, Robespierre i Marx.

La llibertat republicana seria absència de dominació, d'interferència arbitrària d'altres particulars (o l'Estat), i per tant reivindica l'emancipació d'aquesta subordinació. Es tracta d'una diferència fonamental ja que, per al republicanisme històric, la font fonamental de vulnerabilitat i interferibilitat arbitrària és l'absència d'independència material. Si s'eradica la dependència material, llavors la "dominació" es dilueix i es desinstitucionalitza, i cauen també sota ella aspectes de les relacions humanes que el republicanisme històric mai hauria considerat pertinents políticament.

Per exemple, l'engany podria ser una forma de "dominació" en tant que qui enganya interfereix arbitràriament en la vida de l'enganyat.

No hi ha cap dubte que entre les obres de l'època clàssica, com les d'Aris- tòtil i Ciceró, i les obres més recents hi ha diferències importants fruit de vint-i-cinc segles d'evolució històrica. Ara bé, tots comparteixen almenys dues conviccions:

1. Ser lliure significa no dependre d'un altre per viure i existir social- ment. Qui depengui d'algú altre per poder viure és per tant arbitràriament interferible per algú altre, i per tant no és lliure. Qui no té assegurat el "dret a l'existència" per no tenir propietat no és subjecte de dret propi –*sui iuris*–, viu a mercè d'altres; i això és així perquè aquesta dependència respecte a un altre particular el converteix en un subjecte de dret aliè: un *alieni iuris*, un "alienat".
2. La llibertat republicana pot arribar a molts (democràcia plebea, com defensen els republicans democràtics) o a pocs (oligarquia plutocràtica, com van defensar els republicans oligàrquics), però sempre està fonamentada en la propietat i en la independència material que se'n deriva. I aquesta llibertat no podria mantenir-se si la propietat fos tan desigual i estigués polaritzadament distribuïda que uns quants particulars poguessin desafiar la república i imposar la seva concepció del bé públic. Quan la propietat està molt desigualment i desproporcionadament repartida (com ara i avui el 2016 quan una ínfima minoria disposa d'una riquesa enorme), poc espai hi ha, si és que n'hi ha algun, per a la llibertat de la resta, dels que estan privats d'aquesta propietat (Bertomeu, 2005; Bertomeu i Raventós, 2006).

La independència, l'existència material, la base autònoma (són expressions aquí perfectament permutables) que confereix la propietat és una condició indispensable per a l'exercici de la llibertat. D'aquí la idea suggerida per part dels defensors republicans de l'RB: "universalitzar la propietat". Universalitzar la propietat s'ha d'entendre de manera metafòrica. Universalitzar la propietat ha de ser entès aquí de manera equivalent a garantir a tota la població l'existència material (Casassas i Raventós, 2007).

La instauració d'una RB suposaria una independència socioeconòmica, una base autònoma d'existència molt més gran que l'actual per a bona part de la ciutadania, sobretot per als sectors de la ciutadania més vulnerables i més dominats en les societats actuals (bona part dels treballa- dors assalariats, pobres en general, aturats, dones, etc.).

3.

La viabilitat de l'RB

Esbossada la justificació republicana de la RB per indicar que es tracta d'una mesura justa (que és el terreny de la filosofia política), ara ens cal entrar en si és viable tècnicament i econòmica (que és el camp de la política econòmica).

Fa menys de dos anys vam publicar un avanç de com es pot finançar una RB en el conjunt del Regne d'Espanya deixant al marge la Comunitat Autònoma Basca (CAB) i Navarra, perquè no entren dins de l'anomenat *règim fiscal comú* (Arcarons, Domènech, Raventós i Torrens, 2014). Al final de 2013 vam fer un estudi de finançament per a Catalunya (Arcarons, Raventós i Torrens, 2014) i alguns mesos després per a Guipúscoa. En tots els casos, els estudis oferien uns resultats similars i estaven basats en una reforma en profunditat de l'impost sobre la renda de les persones físiques (IRPF) actual. L'esbós de l'estudi de finançament que tot seguit s'explica és un resum de totes aquestes investigacions prèvies.

L'RB que pretenem finançar és una assignació monetària incondicional a tota la població: ciutadania i residents acreditats. Tot membre de la ciutadania i tota persona resident acreditada rebria aquesta quantitat monetària incondicionalment.

Pretenem que la nostra proposta de finançament compleixi quatre criteris:

1. Que la implementació de l'RB s'autofinanci, és a dir, que no generi un dèficit net estructural.
2. Que el seu impacte distributiu sigui molt progressiu.
3. Que més del 50 per cent de la població amb menys ingressos guanyi renda neta respecte a la situació actual.
4. Que els tipus impositius reals o efectius després de la reforma del model (és a dir, un cop considerats no només els nous tipus nominals de l'IRPF, sinó també l'efecte de l'RB) no siguin excessivament elevats.

A més, el model economètric i el microsimulador que hem dissenyat per analitzar els resultats es fonamenta en el criteris següents:

1. La quantitat d'RB transferida és igual o superior al llindar de risc de pobresa. Garanteix pobresa zero en termes estadístics per a tota la ciutadania.
2. L'RB transferida no està gravada per l'IRPF.
3. L'RB transferida substitueix tota prestació pública monetària de quantitat inferior i fins a aquesta quantitat.
4. L'RB transferida haurà de ser complementada, quan sigui inferior a la prestació pública monetària.
5. L'RB transferida no ha de suposar la detracció de cap altre ingrés públic per la via de l'IRPF. O dit a la inversa: el model haurà de finançar el que ja es finança actualment (sanitat, educació... i totes les altres partides de despesa pública), a més de l'RB que es proposa.

La quantitat d'RB per als més grans de 18 anys és de 7.471 euros anuals (622,5 euros mensuals), per als menors d'edat és el 20% de l'anterior (124,5 euros mensuals); que era el llindar de risc de pobresa del Regne d'Espanya per a l'any 2010, sense tenir en compte Navarra ni la CAB (si hi fossin incloses, n'elevarien l'import perquè tenen una renda més alta que la mitjana). Entenem que l'any 2010 és especialment indicat: representa un moment en què la situació econòmica ja assolía un grau de degradació molt elevat.

Com hem apuntat més amunt, l'RB "substitueix tota prestació pública monetària de quantitat inferior" i "haurà de ser complementada quan sigui inferior a la prestació pública monetària". Els diners que l'Administració pública no hauria de pagar amb la nostra proposta representen la part d'estalvi que ha de ser acuradament comptabilitzada. Es pot veure amb més detall a continuació, en el quadre 1.

Quadre 1. Estalvi per l'Administració pública. Any 2010 (en milions d'euros)

Tipus de prestació o subsidi	Import
Subsidis i ajudes a la família	3.661,7
Subsidis i ajudes a l'habitatge	2.164,8
Subsidis d'exclusió social	1.957,8
Pensions	54.023,6
Prestacions d'atur	21.405,8
Beques	1.917,1
Classes passives de l'Estat	3.815,7
<hr/>	
Tipus de prestació o subsidi	Import
Reservistes sense destinació (forces armades i forces i cossos de seguretat de l'Estat)	258,9
Sacerdots	126,5
Reclusos	533,6
50% despeses administratives	2.356,8
Total	92.222,3

Font: Elaboració pròpia amb dades de l'Eurostat, INE, Eustat, Institut Estadístic de Navarra, Ministeri d'Educació, Ministeri d'Hisenda, MUFACE, Ministeri de Defensa, Ministeri d'Interior, Conferència Episcopal, Ministeri de Treball (TGSS i SPEE).

Els resultats que expliquem a continuació estan basats en una mostra de gairebé dos milions de liquidacions o perceptors de rendes del treball o assimilades no declarants però retinguts per l'IRPF de l'any 2010. Aquesta mostra és una representació estadísticament significativa del conjunt de declaracions de l'IRPF del Regne d'Espanya, tant per les persones compreses com pels territoris inclosos i de les rendes del treball superiors als 10.000 euros que no han fet declaració. Les dades d'aquesta mostra han estat cedides per l'Institut d'Estudis Fiscals (IEF) i l'Agència Estatal de l'Administració Tributària (AEAT).

Per finançar l'RB amb les quantitats esmentades, s'ha treballat separant la població en dos grans grups, a efectes únicament expositius, cosa que ens permetrà explicar les fonts de finançament: la població inclosa en la mostra de l'IRPF (en endavant P-IRPF) i la que no ho està (P-No IRPF). En el primer grup s'inclouen totes les persones que declaren IRPF o que, sense tenir l'obligació de fer-ho, han percebut quantitats per les seves rendes pel treball i eren superiors a 10.000 euros i les que s'han d'incloure en aquestes declaracions com a població dependent (menors, ascendents...). El segon grup està compost per totes les persones que no estan en el grup anterior. La suma és el total de persones empadronades al Regne d'Espanya, menys Navarra i la CAB.

Analitzem el finançament de l'RB per a P-No IRPF, el cas més senzill; al voltant de 9 milions i mig de persones. Aquest grup està al marge del model de microsimulació, però evidentment rep l'RB com la resta de la població. A més, llevat d'algunes excepcions, ha de suposar-se que estem parlant precisament de la part de la ciutadania i dels residents acreditats amb menys recursos i, en conseqüència, la que necessita més peremptòriament l'RB.

Quadre 2. Cost i finançament de l'RB per a P-No IRPF

	INE (persones)	P-IRPF (persones)	P-No IRPF (persones)	Import (milions €)
Població menor 18 anys (RB = 1.494,2 euros)	7.819.887	6.515.781	1.304.106	1.948,6
Població adulta (RB = 7.471 euros)	35.926.543	27.774.210	8.152.333	60.906,1
Total	43.746.430	34.289.991	9.456.439	62.854,7
Estalvi per prestacions suprimides				92.222,3
Cost total RB per a P-No IRPF				-62.854,7
Romanent				29.367,6

Font: INE, AEAT i elaboració pròpia.

Aquest import de 62.854,7 milions d'euros s'aconsegueix a través de l'estalvi de 92.222,3 milions detallat en el quadre 1 i genera un romanent de 29.367,6 milions d'euros que es podrà incorporar al finançament de l'RB per a P-IRPF.

Considerem ara el P-IRPF, és a dir, una mica més de 34 milions de persones que han de rebre l'RB.

Quadre 3. Cost i objectiu de finançament de l'RB per a P-IRPF

	P-IRPF (persones)	Import (milions €)
Població menor 18 anys (RB = 1.494,2 euros)	6.515.781	9.735,9
Població adulta (RB = 7.471 euros)	27.774.210	207.501,1
Total	34.289.991	217.237,0
Quota recaptada per l'IRPF actual		67.807,5
Cost total RB per a P-IRPF		217.237,1
Objectiu de finançament		285.044,5

Font: INE, AEAT i elaboració pròpia.

Aquest import de 285.044,53 milions d'euros, que inclou la recaptació de l'IRPF actual, que és la manera de garantir la cinquena característica apuntada abans del model de finançament, s'aconsegueix a través d'una reforma de l'IRPF; i aquí és on entra pròpiament el microsimulador.

La mostra de declaracions de l'IRPF que alimenta aquest microsimulador té les característiques següents.

1. És una mostra individualitzada i estratificada de gairebé dos milions de declaracions representativa de les més de 19 milions de persones que van declarar IRPF i dels 2,7 milions de perceptors de rendes del treball per sobre de 10.000 euros que no estan explícitament obligats a declarar, de tot el Regne d'Espanya amb les excepcions apuntades al principi de la CAB i Navarra.
2. Conté les principals variables i magnituds que permeten una imputació pràcticament exhaustiva dels rendiments econòmics que s'han de declarar en l'impost: treball, capital mobiliari, immobiliari, activitats econòmiques, guanys i pèrdues patrimonials. I això fa que es pugui obtenir, per agregació, una aproximació correcta a la renda del declarant.
3. Permet identificar les característiques sociofamiliars dels declarants: edat, estat civil, descendents i ascendents; eleva a més de 34 milions de persones la població analitzada, el que anomenem *P-IRPF*.

D'altra banda, la reforma que proposem a l'IRPF per finançar l'RB pot resumir-se de la manera següent:

- a. Integració de la base de l'estalvi a la base general.
- b. Eliminació de la compensació entre rendiments.
- c. Eliminació dels mínims personals i per circumstàncies familiars.

- d. Eliminació de les reduccions sobre la base imposable i de les deduccions sobre la quota.
- e. Tipus únic impositiu sobre totes les rendes excepte l'RB que no està gravada.

I finalment, hem de referir-nos a dues fonts de finançament extern que haurà de tenir present el model econòmic i el microsimulador en el càlcul del finançament (quadre 4). La primera ja està explicada més amunt (quadre 2) i la segona correspon a les rendes del treball que, si bé no estan representades en la mostra per la seva baixa quantia individual (menys de 10.000 euros l'any 2010), sí han d'estar gravades al tipus únic ja que s'eliminen els mínims exempts. Segons l'AEAT, les retribucions dels assalariats, pensionistes i aturats de l'anomenat *territori fiscal comú* van ascendir l'any 2010 a 474.709,0 milions d'euros. Aquestes retribucions en l'estadística oficial de l'IRPF, coincidents amb la mostra que hem utilitzat, cobreixen 430.530,9 milions de euros del total anterior. La diferència de 44.178,1 milions d'euros proporcionarà un finançament addicional de 21.656,1 milions de euros, com a conseqüència d'aplicar-hi el tipus únic resultant del procés de simulació.

Quadre 4. Finançament extern (milions d'euros)

Concepte	Import (milions €)
Romanent de P-No IRPF	29.367,6
Finançament extern per rendiments del treball retinguts	21.656,1
Total	51.023,7

Font: AEAT i elaboració pròpia.

Els resultats molt resumits del nostre estudi de finançament a partir de les especificacions esmentades es poden esquematitzar de la manera següent:³

- És possible finançar una RB per a totes les persones adultes que resideixen al Regne d'Espanya de 7.471 euros l'any i de 1.494,2 euros l'any per als menors d'edat, aplicant els paràmetres de reforma assenyalats anteriorment a la massa de rendiments que es declaren a l'IRPF, gravant-los amb un tipus únic del 49% i comptant amb el finançament extern que es concreta al quadre 4.
- La gran majoria de P-IRPF sortiria guanyant respecte a la situació actual. Només els decils superiors perdrien amb la reforma proposada. Un percentatge superior al 80% de la població total sortiria guanyant amb la reforma (vegeu els quadres 5 a 7), perquè tot el conjunt de P-No IRPF és guanyador també. El 20% més ric seria la part de la població que sortiria perdent. Qui realment guanyaria més de manera proporcional seria qui no té res absolutament: 7.471 euros anuals d'RB que no quedarien subjectes a l'IRPF. Així que la reforma proposada significa una gran redistribució de la renda dels sectors més rics a la resta de la població. És a dir, el contrari del que s'ha produït al llarg de les últimes dècades, especialment en els últims anys.
- Cal insistir que el finançament d'aquesta proposta d'RB es concreta mitjançant una gran redistribució de la renda, no mitjançant creació de massa monetària ni deute. Es produeix transferència de renda dels rics a la resta de la població, com acabem de detallar. L'efecte més visual d'això és que s'aconsegueix una dràstica reducció de la desigualtat de renda: l'índex de Gini disminueix més d'11 punts, i se situa en un nivell molt similar al dels països escandinaus.⁴

3 Hem d'apuntar que el microsimulador dissenyat permet diferents variants. Una tarifa que pot preveure fins a tres trams progressius (per exemple, rebaixant el tipus per als ingressos més baixos i elevat-la per als més alts), un llindar de risc a la pobresa (una referència per establir la quantitat de l'RB) únic per a tot el Regne d'Espanya, llindars diferenciats (amb RB corresponents) per a diferents comunitats autònomes, diferents percentatges per definir l'RB per als menors d'edat i fins i tot reduccions percentuals dels rendiments del treball per simular repartiments del treball remunerat.

Tanmateix, aquí presentem els resultats obtinguts amb un tipus únic, una RB única i una RB als menors equivalent al 20% de la dels adults.

- 4 L'efecte redistributiu, una mesura sintètica per avaluar les transferències entre rics i pobres que suposa l'impost, pràcticament es duplica en comparar la quota sense RB i amb RB.

Quadre 5. Guanyadors i perdedors

Decils d'ingressos	10 %	20 %	30 %	40 %	50 %	60 %	70 %	80 %	90 %	95 %	98 %	100 %	Total adults
													P-IRPF
Total adults P-IRPF	2.777.421	2.777.421	2.777.421	2.777.421	2.777.421	2.777.421	2.777.421	2.777.421	2.777.421	1.388.711	833.226	555.484	27.774.210
% declaracions guanyadores	100 %	100 %	100 %	100 %	91,86 %	64,12 %	34,77 %	24,07 %	4,82 %	0 %	0 %	0 %	61,98 %
Declaracions guanyadores	2.192.886	2.192.940	2.192.822	2.192.736	2.014.341	1.405.991	762.391	527.840	105.656	0	0	0	13.587.602
Guany total (milions €)	14.835	11.369	9.305	6.939	5.506	4.530	3.594	1.996	223	0	0	0	58.299
Guany per declaració (€)	6.765	5.185	4.243	3.165	2.734	3.222	4.714	3.782	2.107	0	0	0	4.291
% Declaracions perdedores	0 %	0 %	0 %	0 %	-8,10 %	-35,78 %	-65,19 %	-75,87 %	-95,17 %	-100 %	-100 %	-100 %	38,0 %
Declaracions perdedores	0,0	0,0	0,0	0,0	177.539	784.572	1.429.579	1.663.788	2.086.886	1.096.035	657.704	438.575	8.334.678
Pèrdua total (milions €)	0,0	0,0	0,0	0,0	-67	-546	-1.793	-3.867	-7.383	-6.041	-5.507	-9.029	-34.233
Pèrdua per declaració (€)	0	0	0	0	-375	-696	-1.254	-2.324	-3.538	-5.512	-8.374	-20.586	-4.107

Font: Elaboració pròpia. Microsimulador RB.

Quadre 6. Resum de guanyadors, segons universs de referència

		Declaracions incloses en P-IRPF	Total individus inclosos en P-IRPF	Total població estudi*
	—	21.922.280	34.289.991	43.746.430
Declaracions guanyadores	13.587.602	61,98 %	—	—
P-IRPF guanyadors (adults i menors)	25.955.313	—	75,69 %	—
Total guanyadors (adults i menors)	35.411.752	—	—	80,95 %

* Suma de P-IRPF i P-No IRPF del Regne d'Espanya excepte CAB i Navarra (vegeu quadre 5)

Font: Elaboració pròpia. Microsimulador RB.

Quadre 7. Cost total RB, segons universs de referència

	INE (persones)	P-IRPF (persones)	P-No IRPF (persones)	Import RB per a P-No IRPF (milions €)
Població menor 18 anys (RB = 1.494,2 euros)	7.819.887	6.515.781	1.304.106	1.948,59
Població adulta (RB = 7.471 euros)	35.926.543	27.774.210	8.152.333	60.906,08
Total	43.746.430	34.289.991	9.456.439	62.854,67
Estalvi per prestacions suprimides				92.222,29
Cost total RB per a P-No IRPF				-62.854,67
Romanent				29.367,62

Font: Elaboració pròpia. Microsimulador RB.

Alguns comentaris sobre el tipus únic: combinat amb una RB, un tipus únic no només és progressiu, sinó elevadament progressiu.⁵ Quan l'RB representa una part percentualment important de la totalitat d'ingressos rebuts, el tipus efectiu es distancia molt del nominal. Si, per contra, l'RB és un percentatge reduït d'aquests ingressos, el tipus efectiu i el nominal seran molt semblants. En el primer cas, estem parlant de població amb nivells de renda globals molt baixos, en el segon, molt alts. Per exemple, el 49% resultant de la nostra proposta es converteix en un -209,2% per al primer decil més pobre de declarants: és a dir, reben més per RB del que han de pagar per IRPF, en representar l'RB una gran part de la seva renda. En canvi, per al novè decil, la població més rica, ja és del 24,3%. Això es pot veure més específicament en el gràfic 1 i el quadre 6 (hem dividit, a més, el darrer decil en tres trams).

5 Els índexs de Kakwani i Suits, utilitzats per sintetitzar aquest efecte de la progressivitat, augmenten 7 i 9 punts percentuals quan es comparen les quotes sense RB i amb RB, respectivament.

Quadre 8. Tipus efectius

Decils de renda (%)	Quota sense RB s/Renda bruta (%)	Quota amb RB s/Renda bruta (%)
10	0,1	-209,2
20	0,3	-59,4
30	0,7	-36,8
40	3,3	-19,9
50	6,0	-9,4
60	7,9	-1,7
70	9,8	6,2
80	12,5	15,6
90	15,3	24,3
95	18,4	30,0
98	22,1	35,0
100	28,0	42,6

Font: elaboració pròpia. Microsimulador RB.

Aquesta redistribució de la renda és excessiva i confiscatòria? Les quantitats transferides dels perdedors en el còmput net als guanyadors sumen uns 34.000 milions d'euros, cosa que seria equivalent a l'increment de pressió fiscal que patirien aquests últims. Aquesta quantitat representa el 3,4% del PIB, una xifra absolutament raonable, molt per sota dels vuit punts de menys pressió fiscal que té el Regne d'Espanya enfront de la mitjana de la UE. I fer que totes les persones declarants perdedores únicament fossin en els dos darrers decils (amb el simulador apareixen perdedors a partir del decil 50, a causa de les seves situacions personals) tindria un cost compensatori addicional (implementat mitjançant un regle de garantia de no sortir perdedor en el canvi d'IRPF i RB respecte a la situació anterior, per exemple) de 6.272 milions, 0,6 punts del PIB.

Ja hem dit més amunt que el microsimulador permet aproximar altres alternatives de finançament. Per exemple, es podrien aplicar tres trams d'imposició creixents que fessin més visual la progressivitat de l'impost. O es podria fer servir per aproximar el criteri de l'OCDE modificat per calcular el llindar de risc de pobresa (7.471 euros per al primer adult de la llar, el 50% per als altres adults i el 30% per als menors de 14 anys). En aquest cas, el tipus únic que finançaria l'RB seria del 39,5%, per sota dels tipus màxims de l'IRPF actual, i la transferència dels declarants rics a la població més pobra seria d'uns 20.000 milions d'euros, el 2% del PIB.

I no hem tingut en compte en el finançament ni la possibilitat d'introduir nous impostos o modificar-ne els existents, ni el frau, elusió o evasió

fiscal existent,⁶ perquè no formi part de la crítica segons la qual comptem amb diners hipotètics que només s'aconseguirien amb una lluita decidida contra aquesta xacra. No hi ha dubte que som fermes partidaris d'una lluita sense concessions contra el gran frau fiscal. I que un èxit en aquesta lluita comportaria moltes més possibilitats d'aportar més fons per al finançament de l'RB (amb la consegüent rebaixa del tipus únic del 49% resultant) i per apuntalar serveis que han de ser incrementats com la sanitat i l'educació públiques. Encara hi ha marge per a això i per reduir el dèficit.

4.

Alternatives i conclusions

En l'apartat precedent hem exposat i resumit els principals elements que permeten demostrar que garantir l'existència material de la població mitjançant una RB és una cosa perfectament possible.

Actualment els governants del Regne d'Espanya, i, no cal dir, els del conjunt de la Unió Europea, tenen altres objectius de política econòmica. Les opcions experimentades al llarg de les últimes dècades, abans i durant la crisi econòmica, pels responsables polítics, han reconfigurat políticament els mercats –particularment els anomenats *mercats laboral i creditici*, en plena descomposició accelerada– de manera molt lesiva per a les condicions materials de la població treballadora, i en general, dels estrats socials per sota de la cúpula dels molt rics. Les polítiques econòmiques practicades són a l'extrem oposat del que aquí se suggereix amb aquesta proposta de finançament de l'RB. Perquè l'RB seria un component clar d'una política econòmica que, per continuar utilitzant els mateixos termes, garantiria l'existència material de tota la població i apostaria, en conseqüència i per una vegada, per la població no estrictament rica.

Una RB com la que proposem suposaria un canvi molt important en alguns aspectes decisius del funcionament actual de l'economia.

Una de les característiques fonamentals del funcionament econòmic dins de la zona UE (i d'altres geoeconomies polítiques, és clar, però ens centrem en aquesta àrea per motius prou obvis) és, de moment, l'elevada capacitat del capital per disciplinar la població treballadora. El factor principal d'aquesta capacitat disciplinària és l'existència d'una gran part de població treballadora sense feina. Quan la possibilitat d'acomiadament es converteix en una realitat cada vegada més freqüent en una

⁶ Només un apunt obtingut amb les dades de l'IRPF utilitzades: ordenant per renda, una renda bruta declarada de 42.000 euros anuals suposava formar part del decil novè, però si aquest import superava els 55.000 euros anuals ja se situava en el 95% més ric.

situació de crisi, la població treballadora està més disposada a acceptar condicions laborals pitjors. L'RB representaria una eina molt poderosa per afeblir aquesta capacitat disciplinadora del capital. Creiem que, encara que pugui resultar molt paradoxal, molts sindicats, amb algunes excepcions exemplars, no han entès l'enorme capacitat de l'RB per debilitar la disciplina que el capital pot imposar –i imposa– en una situació d'enorme desocupació. Entre altres raons per l'increment del poder de negociació que suposaria per a la classe treballadora una RB.

Un altre tret característic de la situació a la UE és l'evident inapetència dels capitals per fer la seva funció d'inversió. No només en l'economia productiva de béns tangibles. Tampoc la inversió especulativa es veu gaire animada (per descomptat, en comparació del període anterior a 2007). Stuart Holland ha calculat que a la zona euro hi ha uns 3 bilions d'euros (tres vegades el PIB del Regne d'Espanya!) de diner ocios que prefereix, per exemple, refugiar-se en la compra d'un deute públic que amb prou feines ofereix rendiments fixos positius, que invertir en la producció real de béns i serveis tangibles.

Hem fet, en altres ocasions (vegeu, per exemple, Arcarons, Raventós, Torrens, 2015a i 2015b), la crítica de les suposades alternatives noausteritàries a una RB.^{7,8} Respecte als subsidis condicionats actualment vigents, hem de dir que han mostrat molt poca capacitat i tremendes limitacions per fer front a la magnitud del problema que pretenen resoldre. Encara que se'n poden assenyalar més, apuntem els seus dos grans problemes principals: les trampes de la pobresa i la precarietat i el no accés als ajuts per part d'un percentatge molt significatiu dels potencials beneficiaris perquè no són universals. Molts acadèmics i encara més polítics consideren que la "solució" a les immenses bosses de pobresa i precarietat és la mateixa que fa tres, quatre o cinc dècades: subsidis condicionats per pal·liar l'atur i la pobresa. Una incapacitat aterridora de comprendre la nova realitat. Com si pogués ser una opció retrocedir en el temps.

En la bibliografia que adjuntem hem desenvolupat les respostes a les crítiques habituals a l'RB: "la gent no treballaria", "es dispararien els preus", "es millor la plena ocupació", "són millors els subsidis dirigits als

-
- 7 El fet que en aquest mateix número de *Nota d'Economia* es parli del sistema de prestacions socials a Catalunya (amb les rendes d'inserció), de la renda garantida de ciutadania o d'alternatives com els complements salarials, figures totes amb el denominador comú de la condicionalitat, fa que hi centrem els nostres comentaris.
 - 8 Per a altres alternatives com el treball públicament garantit i la plena ocupació en condicions de treball decents, necessitaríem més espai del que disposem en aquest article. Cal dir, no obstant això, que en el millor dels casos, no serien posades en marxa abans de vint anys; consegüentment, no estaria malament que els que semblen haver-les descobert recentment amb gran entusiasme comencessin per reconèixer que l'RB és almenys una solució gairebé immediata i racional.

pobres” i moltes d’altres. Aquí ens limitarem a fer un resum breu de les crítiques (i respostes) més repetides.

Sobre el fet que la “gent no treballaria”. Entre els que fan aquesta crítica hi ha almenys una confusió habitual: els qui pensen que treball remunerat és equivalent a treball. El treball remunerat és un subconjunt del treball. El treball remunerat és una forma de treball. N’hi ha almenys dues més: 1) treball domèstic i 2) treball voluntari. Hi ha persones que reben alguna remuneració pública o privada pel seu treball i no solament no fan res útil, sinó que duen a terme activitats socialment perverses, però no és aquest punt el que volem destacar aquí. Però si la crítica es redueix al fet que la gent no treballaria remuneradament (variant que desinfla la crítica moltes atmosferes per- què una cosa és no treballar i l’altra no treballar remuneradament), la nostra resposta va en la direcció següent. S’acostuma a criticar l’RB pensant en els subsidis condicionats. Els subsidis condicionats pateixen del que es coneix com a *trampa de la pobresa*. Aquesta trampa apareix com a conseqüència del sistema d’incentius i penalitzacions que ofereixen els subsidis condicionats. Atès que les quantitats monetàries dels subsidis condicionats no poden acumular-se, no hi ha el mínim estímul per acceptar ocupacions a temps parcial o de qualsevol remuneració. Des d’un punt de vista tècnic, les trampes de la pobresa i de l’ocupació poden expressar-se fent l’equivalència que el tipus impositiu marginal que s’aplica és en molts casos del 100%, és a dir, es perd una unitat monetària de prestació per cada unitat monetària d’ingrés salarial que es pugui obtenir. La trampa de la pobresa apareix quan per percebre els beneficis, fiscals o d’un altre tipus, és condició que les autoritats verifiquin la suficiència dels ingressos rebuts dins el mercat laboral. Res d’això passa amb l’RB pel seu caràcter d’incondicional.⁹ Molts estudis econòmics i diverses experiències pilot demostren que l’RB incrementa o no disminueix significativament l’oferta de treball i millora altres aspectes socials.¹⁰

-
- 9 Una enquesta específicament feta a Catalunya mostra justament que l’objecció que la “gent no treballaria” és més pròpia del prejudici vulgar i incompetent que de la fonamentació racional: <http://www.redrentabasica.org/rb/nueva-encuesta-una-mayoria-social-catalana-por-la-renta-basica-la-poblacion-catalana-no-dejaria-de-trabajar-con-una-renta-basica/>. Una enquesta europea encara és més conclouent (http://www.basicincome.org/wp-content/uploads/2016/05/EU_Basic-Income-Poll_Results.pdf): els europeus estan a favor de l’RB i estan preocupats perquè la gent no vulgui treballar, però quan se’ls demana si ells ho farien responen que no en un 96%.
- 10 Sommer (2016) ha escrit recentment un llibre sobre la implementació eventual d’una RB a Alemanya. L’autor demostra que l’oferta de treball s’incrementaria amb una RB. A Forget (2011) trobem una revisió dels estudis pilot fets als Estats Units i al Canadà a la dècada dels anys seixanta i setanta, i específicament sobre la feta a un poble de Manitoba (Canadà) i els seus efectes sobre la salut.

De la mateixa manera, es parla de la trampa de la precarietat, la que apareix quan la concessió d'un subsidi condicionat es retarda en el temps des que s'hi té dret. Això desincentiva que s'acceptin feines temporals, de curta durada, ja que en el còmput global la suma de les prestacions socials és més gran que la suma de prestacions, sous i períodes de carència entremig.

Sobre el fet que es "dispararien els preus". En primer lloc, ja hem deixat apuntat que el finançament d'aquesta proposta d'RB es concreta mitjançant una gran redistribució de la renda, no mitjançant creació de massa monetària. A més, per fer-ne una crítica acurada, caldria distingir una situació econòmica com l'actual (més deflacionària que no pas inflacionària), de la d'una situació econòmica "normal". Per impossibilitat empírica de mostrar si la situació "normal" succeirà abans de vint anys, és més racional deixar aparçada aquesta hipòtesi de futur. Pensem en la situació econòmica actual. Una mesura econòmica que creés un cert augment de la demanda (i l'RB crearia un petit increment de la demanda de béns de primera necessitat) en una situació com l'actual no cal dir que tindria efectes positius. Fer equivaldre un augment de la demanda amb una pressió inflacionària, al marge de la conjuntura econòmica, no és correcte. No cal recordar que hi ha mecanismes de política monetària que poden compensar determinades tensions inflacionistes.

Sí que creiem més probable que una RB ajudi a emancipar-se als joves i pressioni a l'alça el mercat de l'habitatge, però no podem dir que emancipar-se abans al nostre país sigui un mal pas, al contrari, el que cal són polítiques europees d'habitatge social que complementin l'RB. L'RB és una formidable palanca per a l'emancipació en moltes dimensions: dels joves, de les dones dependents, dels emprenedors, actua de caixa de resistència i incrementa la capacitat de negar-se a agafar qualsevol feina precària, i elimina les exclusions financeres i a l'habitatge, entre d'altres.

"És millor la plena ocupació". Això sona a la repetició de vells esquemes com si el món fos igual ara no ja que abans de la crisi, sinó igual al de fa més de cinc dècades: enfront de l'RB cal aconseguir la plena ocupació. Això és fe, no racionalitat. Sí, fe: creure sense cap prova empírica. La plena ocupació pot ser un objectiu lloable. La plena ocupació pot fer-se en condicions semiesclaves de treball remunerat o en condicions que, per abreujar, anomenarem *dignes*: jornades laborals més curtes, salaris decents... Ningú està pensant seriosament en plena ocupació (ens atrevim a dir que en cap de les dues variants) en els propers deu o quinze anys. Per tant, resulta grotesc oposar un objectiu com la plena ocupació a l'RB, que és una proposta immediata per garantir l'existència material de tota la població. Cal recordar que el Regne d'Espanya és l'estat de tota l'OCDE que durant el període de 1978 a 2015 ha tingut més vegades una taxa d'atur anual superior al 15%: vint-i-cinc per ser exactes. El segon és Irlanda ja a molta llunyania: nou anys. L'opció neoliberal per solucionar

aquesta disfunció és abaixar més els sous i abaratir més l'acomiadament. A vegades amb una mica d'observació és suficient per deixar els prejudicis irracionals al trist lloc que els correspon. De fet, l'RB es complementaria de manera molt racional amb polítiques de repartiment del treball¹¹ i en les simulacions alternatives es demostra que s'incrementaria el percentatge de població guanyadora.

“Ens envairien els immigrants”. Una constatació i una reflexió. En primer lloc, l'única comunitat autònoma que no ha experimentat immigració significativa en les darreres dècades és la CAB, tot i que té, com comentem més endavant, el millor programa de subsidis del Regne. I això ens porta a la reflexió: els immigrants es mouen per efecte “cop de peu” del seu lloc d'origen no per efecte crida. I en tot cas, sempre es poden fixar períodes de carència (com ja es fa en altres ajuts o prestacions en espècie) per accedir a l'RB.

“Haurem de fer 45 milions de xecs cada mes”. L'RB es pot cobrar mitjançant la nòmina, la pensió o el subsidi d'atur, de la mateixa manera que es paga la retenció de l'IRPF, inclosa la part proporcional dels fills dependents. Això redueix els xecs o transferències addicionals mensuals a un 10 per cent de la població, res que no pugui assumir una administració potent com la nostra. I el desincentiu al frau fiscal seria evident: el risc de declarar-se insolvent per pagar les sancions tributàries desapareix amb la possibilitat d'embargament de l'RB.

“Els milionaris també la cobrarien”. Doncs sí, però ja hem vist que si es finança amb un nou IRPF, els rics surten perdent en el còmput net RB + nou IRPF. Actualment els rics ja cobren implícitament moltes RB amb les reduccions i deduccions de l'IRPF (mínims personals i familiars, deduccions per plans de pensions, per donacions, etc.). I moltes deduccions de l'IRPF actual són regressives.

Finalment, mereix un comentari particular la crítica segons la qual “són millors els subsidis dirigits als pobres”. Considerem-ho seriosament.

Ho direm clar: els subsidis condicionats dirigits a la pobresa i a la insuficiència de rendes són millors que res, òbviament, però molt insuficients, ineficaços i pobres respecte al que la realitat demana.

La manera més breu i alhora més contundent de mostrar l'evidència d'aquesta afirmació és avaluant el millor programa d'aquestes característiques que hi ha al Regne d'Espanya: el de la CAB. Emprant dades del mateix Govern Basc i l'informe demolidor que va escriure al final de 2015 un bon coneixedor dels més de vint-i-cinc anys d'experiència d'aquests subsidis a la CAB (Uribarri, 2015), en un article recent

11 A Torrens (2013) es desenvolupa més aquesta relació.

(Arcarons, Raventós i Torrens, 2016) hem explicat que la política de renda per a pobres, que ha rebut diferents noms al llarg del quart de segle d'experiència a la CAB, conté tres tipus de prestacions: renda de garantia d'ingressos (RGI), la prestació complementària d'habitatge (PCV) i les ajudes d'emergència social (AES). Després d'analitzar els resultats de les Enquestes de pobresa i desigualtats socials (EPDS) de 2012 i 2014 del mateix Govern Basc, les conclusions a les quals arriba Uribarri són les següents.

- La pobresa de manteniment, que mesura la dificultat de fer front, amb els ingressos que es perceben, a despeses vitals, ha passat del 5,7% el 2008 al 7,3% el 2012 i al 8,2% el 2014.
- La pobresa d'acumulació (precarietat relacionada amb les condicions de vida a llarg termini i que expressa la forma més dura de pobresa econòmica), que se situava entre el 3,65% i el 4,2% en el període 1996-2004, i que va baixar molt en el període 2008-2012 (1,5% i 1,4%, respectivament en aquests anys), ha repuntat el 2014 al 2%.
- En el període 2012-2014 la crisi comença a posar en dubte els avenços observats fins a 2008, i apareixen per primera vegada, des que es realitza l'EPDS (final dels anys vuitanta), processos destacats de mobilitat descendent a Euskadi.
- Encara que el sistema RGI/PCV/AES continua tenint un impacte positiu que prevé l'avanç de les expressions més greus de la pobresa, contribueix a mantenir en nivells baixos els indicadors de percepció subjectiva de presència del fenomen, apareixen aspectes estructurals que plantegen dubtes respecte al rendiment futur del sistema de protecció. La més significativa es vincula a l'increment de la població en risc que no accedeix al sistema de prestacions: de 47.542 persones l'any 2008 a 50.313 persones el 2012 i 56.307 persones el 2014. Aquest col·lectiu representa el 27,1% del total de persones en llars en risc.¹²
- En els últims anys, en aquest col·lectiu de persones en llars en risc, s'accentua la distància existent entre els ingressos disponibles i el llindar de risc de pobresa de manteniment. Així doncs, aquesta distància passa del 21,3% el 2008 al 24,9% el 2012 i al 30,5% el 2014.

12 El problema de la no accessibilitat a les rendes condicionades no universals és un problema generalitzat i palès en informes europeus com el de Dubois i Ludwinek (2014). De fet, un responsable de serveis socials de l'ajuntament de Barcelona ho va expressar de manera contundent: "abans de la crisi les persones que s'apropaven al serveis socials i manifestaven que cobraven el PIRMI s'identificaven com les persones més vulnerables de la societat, ara les identifiquem entre les més afortunades".

La situació d'aquest grup de persones, caracteritzat sobretot per l'accés als baixos salaris o baixes pensions, tendeix per tant a deteriorar-se en termes comparatius respecte a la població beneficiària de l'RGI.

- L'informe FOESSA mostra que l'RGI basca no redueix la desigualtat de manera significativa, ja que manté l'índex de Gini per sobre del 0,30 i amb valors no gaire allunyats de la resta de comunitats autònomes amb sistemes de rendes garantides condicionades molt menys ambiciosos.
- A la CAB no ha fallat la gestió d'un model de rendes mínimes garantides i condicionades, ha fallat el model en si mateix. L'alternativa és un model que s'aparti de qualsevol exigència de condicionalitat, sobretot que es deslligui absolutament de l'ocupació, que estableixi un nivell de renda garantida amb caràcter universal i incondicional dotada amb un import superior al llindar de risc de pobresa, única manera d'eradicar-la. Aquest és el model dels que defensem la renda bàsica incondicional.

Si aquest és el balanç del sistema de rendes condicionades per a pobres indiscutiblement millor del conjunt del Regne d'Espanya, és fàcil imaginar per a qualsevol persona sense prejudicis com ha de ser el de les comunitats autònomes més deficitàries. I hi ha alguns estudis comparatius en què es mostren amb detall les enormes diferències. Davant de l'argument de "bé, estenguem el model basc que és millor", cal un argument més racional: posem en marxa un model que garanteixi a tota la població sortir de la pobresa i que en garanteixi l'existència material. Per què es continua proposant el que ja s'ha mostrat que, en el millor dels casos, és insuficient i, en el pitjor, té efectes perversos? Creiem que es deu a diverses raons, però ens referirem només a dues: una, entre molta gent es dispara la por del que desconeixem i, en conseqüència, es prefeix el que coneixem encara que sigui deficient; dues, hi ha persones que, no estant conformes amb la situació social i econòmica actual, es limiten a proposar mesures que, segons ell, són realistes perquè són compatibles amb les limitacions que imposa la UE. Això ja no és de rebut. Realment estem disposats a acceptar aquest raonament? Perquè la conclusió a la qual porta no ofereix dubtes: el més "realista" és acceptar el que actualment està fent la UE actual. I la UE, per cert, no demana que estiguem 8 punts per sota del que "ens tocaria" en pressió fiscal.

Esperem que no es trigui a dir sobre l'RB: "Ja vaig dir des del principi que era una bona idea!".

Bibliografia

- ArcAronS, Jordi; rAventós, Daniel; torrenS, Lluís. "Feasibility of Financing a Basic Income" [en línia]. *Basic Income Studies*, vol. 9 (2014), issue 1-2, p. 79-93. ISSN (Online) 1932-0183, ISSN (Print) 2194-6094, DOI: 10.1515/bis-2014-0005
- ArcAronS, Jordi; domènech, Antoni; rAventós, Daniel; torrenS, Lluís. "Un modelo de financiación de la Renta Básica para el conjunto del Reino de España: sí, se puede y es racional". *SinPermiso* (2014). Disponible en línea a: <http://www.sinpermiso.info/textos/un-modelo-de-financiacion-de-la-renta-bsica-para-el-conjunto-del-reino-de-espaa-s-se-puede-y-es>
- ArcAronS, Jordi; rAventós, Daniel; torrenS, Lluís. "La Renta Básica y el llamado rescate social. Las propuestas de Podemos, CCOO, UGT, Ciudadanos". *SinPermiso* (2015a). Disponible en línea a: <http://www.sinpermiso.info/textos/la-renta-bsica-y-el-llamado-rescate-social-las-propuestas-de-podemos-ccoo-ugt-ciudadanos>
- ArcAronS, Jordi; rAventós, Daniel; torrenS, Lluís. "El 'trabajo garantizado de Izquierda Unida y el 'plan de garantía de rentas' de Podemos contra la pobreza: unas propuestas muy pobres". *SinPermiso* (2015b). Disponible en línea a: <http://www.sinpermiso.info/textos/el-trabajo-garantizado-de-izquierda-unida-y-el-plan-de-garantia-de-rentas-de-podemos-contra-la>
- ArcAronS, Jordi; rAventós, Daniel; torrenS, Lluís. "La Renta Básica incondicional: una propuesta racional para el siglo XXI. (Respuesta a algunas críticas)". *SinPermiso* (2016). Disponible en línea a: <http://www.sinpermiso.info/textos/la-renta-bsica-incondicional-una-propuesta-racional-para-el-siglo-xxi-respuesta-a-algunas-criticas>
- bertomeu, María Julia. "Republicanism and property". *El Viejo Topo* (2005), p. 207.
- bertomeu, María Julia; rAventós, Daniel. "El derecho de existencia y la renta básica de ciudadanía: una justificación republicana". *SinPermiso* (2006). Disponible en línea a: <http://www.sinpermiso.info/textos/el-derecho-de-existencia-y-la-renta-bsica-de-ciudadana-una-justificacin-republicana>
- cASASSAS, David; rAventós, Daniel. "Propiedad y libertad republicana: la Renta Básica como derecho de existencia para el mundo contemporáneo". *SinPermiso*, 2 (2007).

domènech, Antoni. *El eclipse de la fraternidad*. Barcelona: Crítica, 2004.

domènech, Antoni. "Dominación, derecho, propiedad y economía política popular. Un ejercicio de historia de los conceptos". *SinPermiso* (2009). Disponible en línea a: <http://www.sinpermiso.info/articulos/ficheros/dominacion.pdf>

dubols, Hans; Ludwlnneck, Anna. "Access to benefits". Eurofound, Unpublished Working Paper. Dublín, 2014. Disponible en línea a: <https://eminnetwork.files.wordpress.com/2014/12/eurofound-access-to-benefits-working-paper-october-2014.pdf>

forGet, Evelyn L.. *The Town with No Poverty*. University of Manitoba, 2011. Disponible en línea a: [https://public.econ.duke.edu/~erw/197/forget-cea%20\(2\).pdf](https://public.econ.duke.edu/~erw/197/forget-cea%20(2).pdf)

rAventós, Daniel. *Basic Income. The Material Conditions of Freedom*. Londres: Pluto Press, 2007.

rAventós, Daniel; wArk, Julie. "Free Money for Everyone! What's the World Coming To?". *Counterpunch* (2015). Disponible en línea a: <http://www.counterpunch.org/2015/03/20/free-money-for-everyone-whats-the-world-coming-to/>

Sommer, Maximilian. *A Feasible Basic Income Scheme for Germany*. Springer, 2016.

torrenS, Lluís. "¿Por qué sí a la renta básica universal? Por una salida urgente de la crisis basada en la RB y el reparto del tiempo de trabajo". *SinPermiso* (2013). Disponible en línea a: <http://www.sinpermiso.info/textos/por-qu-s-a-la-renta-basica-universal-por-una-salida-urgente-de-la-crisis-basada-en-la-rb-y-el-reparto>

urlbArri, Iñaki. "No es una buena idea extender el sistema de rentas mínimas condicionadas de Euskadi al conjunto del Reino de España". *Sin Permiso* (2015). Disponible en línea a: <http://www.sinpermiso.info/textos/no-es-una-buena-idea-extender-el-sistema-de-rentas-minimas-condicionadas-de-euskadi-al-conjunto-del>

vAn PARlJS, Philippe. *Qu'est-ce qu'une société juste?*. París: Seuil, 1991.